

Arkeologi vid Dalby kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Dalby kyrka
Dalby socken
Uppsala kommun
Uppland

Emelie Sunding

Arkeologi vid Dalby kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Dalby kyrka
Dalby socken
Uppsala kommun
Uppland

Emelie Sunding

Omslagsbild: Dalby kyrka under september 2016. Foto mot N. Emelie Sunding, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2017:13
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Emelie Sunding
Planframställning där inget annat anges: Emelie Sunding
Vetenskaplig granskning: Anna Ölund

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634.

© Upplandsmuseet, 2017

Upplandsmuseet, Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte, metod och genomförande	10
Undersökningsresultat	11
Kyrkan	11
Klockstapeln	15
Slutord	17
Administrativa uppgifter	18
Referenser	19

Sammanfattning

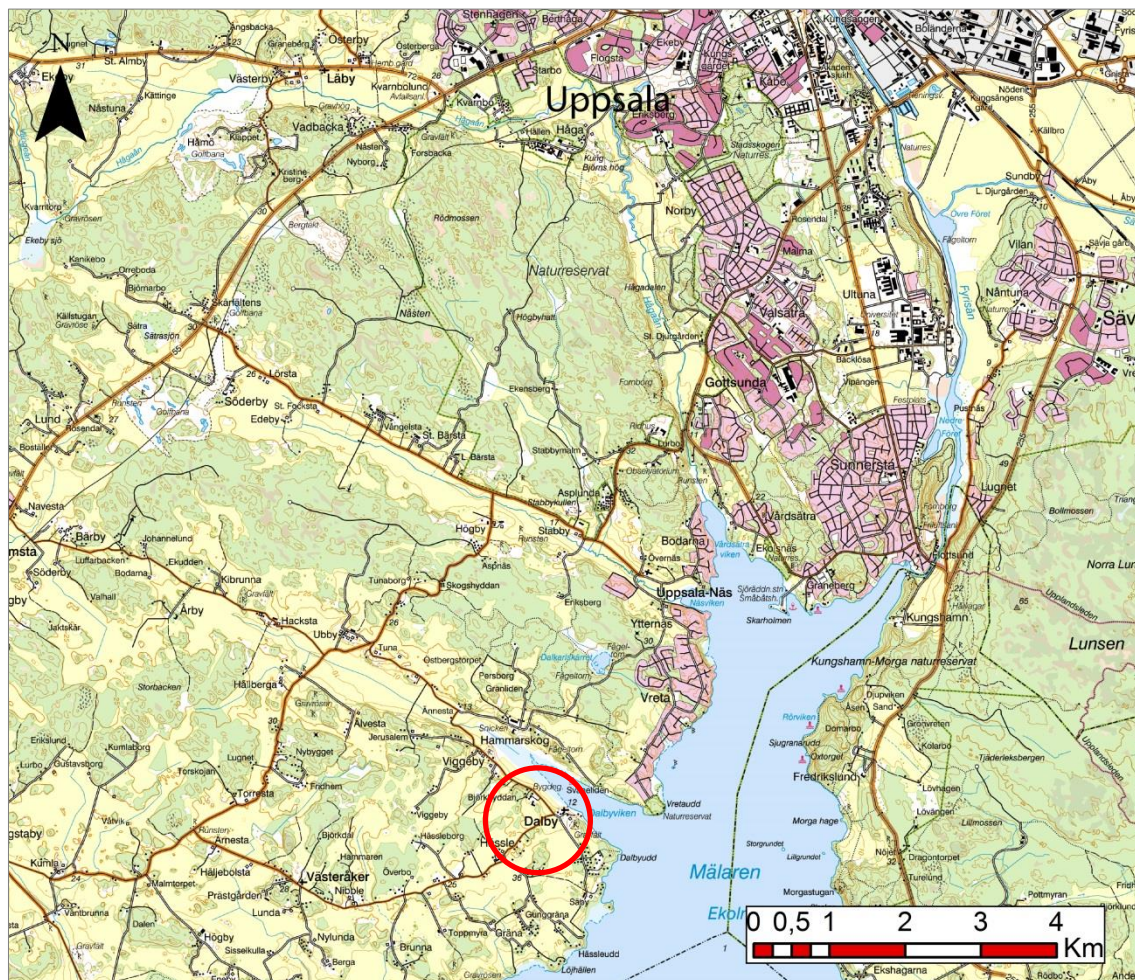
Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Dalby kyrka och klockstapel i Uppsala kommun i Uppland. Arbetet utfördes i september 2016 och omfattade övervakning av markarbeten i samband anläggande av ringledare för åskskydd. Vid arbetet påträffades ett fåtal äldre lämningar i schaktet. Längs kyrkobyggnadens norra sida påträffades dels resterna av en delvis borttagen mur samt två partier med raseringsmaterial. På kyrkans södra sida fanns i schaktet en flathuggen sten som förmodligen hört till en äldre del av kyrkan, möjligen vapenhuset.

Vid klockstapeln påträffades inget av arkeologiskt intresse.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under september månad 2016 en arkeologisk schaktningsövervakning vid Dalby kyrka i Uppland (figur 1). Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-3687-14, beslutsdatum 2014-06-09). Arbetet omfattade schaktning för nedläggning av ringledare vid komplettering av åskskydd för Dalby kyrka och klockstapel. Länsstyrelsen hade i beslutet bedömt att området runt kyrkan var att betrakta som fornlämning då Dalby medeltida kyrka stått på samma plats som den nuvarande kyrkobyggnaden. Vid schaktningen kunde äldre lämningar förväntas framkomma runt kyrkobyggnaden. Beställare av arbetet var Balingsta pastorat. För det arkeologiska arbetet svarade Emelie Sunding som även författat denna rapport.

Figur 1. Översikt som visar Dalby kyrkas läge sydsydväst om Uppsala. Skala 1:100 000.

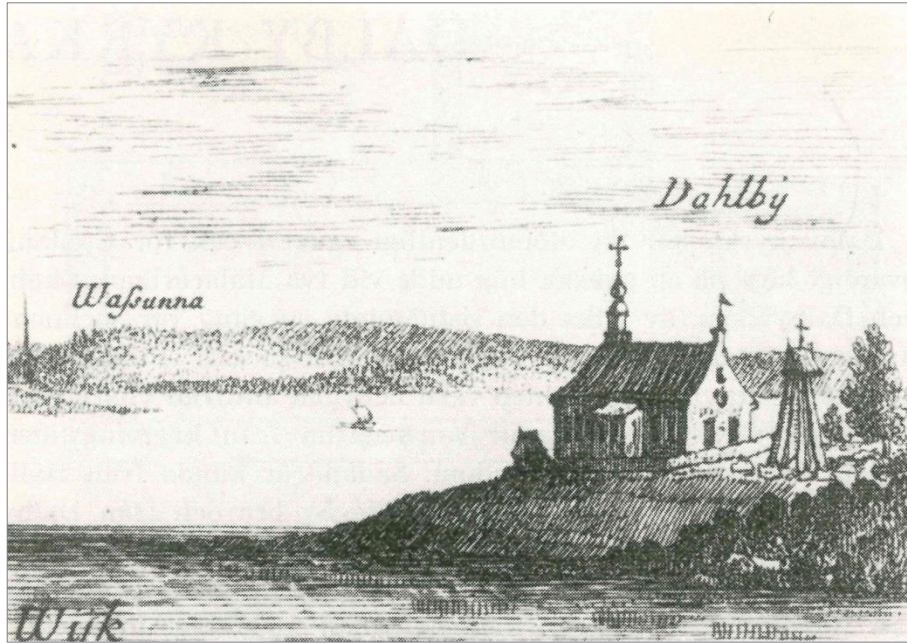
Bakgrund

Dalby kyrka ligger va 1,8 mil sydväst om Uppsala på en höjd invid Dalbyvikens södra strand. Under historisk tid har kyrkan genom patronatsrätt varit knuten till den närbelägna Hammarskogs gård. Under medeltiden kallades gården Hammarby och gårdens ägare har varit generösa donatorer till kyrkan genom århundradena. Vid ingången till kyrkogården står klockstapeln av trä vilken uppfördes 1721 (Blent 1997).

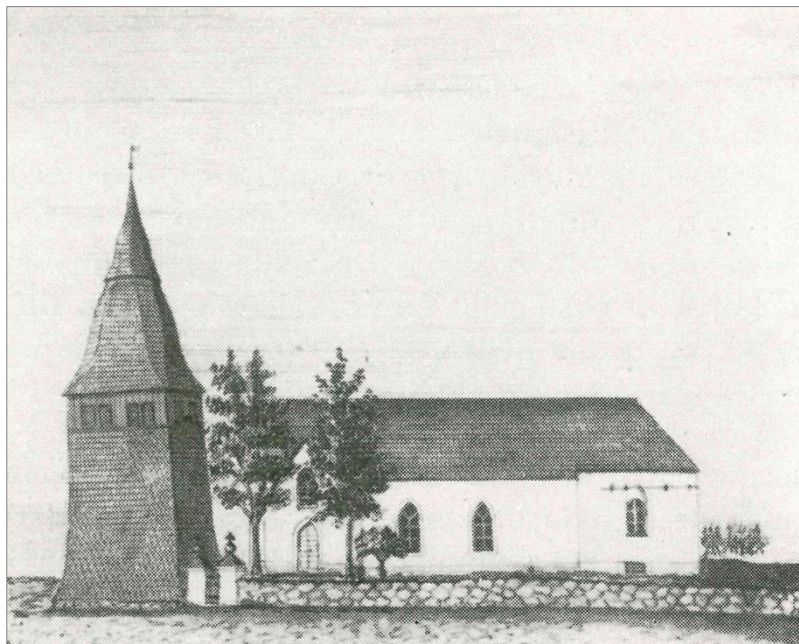
Kyrkobyggnadens nuvarande utseende är ett resultat av renoveringar och ombyggnationer under flera århundraden. Långhusets västra del härrör från den romanska stenkyrka med smalare kor som troligtvis uppfördes under 1200-talet. Under folkkungatiden, 1250-1350, byggdes koret om och fick samma bredd som långhuset. Under samma tid uppfördes sakristian mot korets norra vägg. Även den rundbågiga korportalen med spetsbågig omfattning i kyrkans södra fasad är från samma period (Blent 1997, Bonnier 1987).

År 1659 uppförs ett nytt, något smalare, kor i öster av Knut Posse som då ägde det närbelägna Hammarskog. Detta innebar en förlängning av kyrkobyggnaden åt öster. Under korgolvet inreddes samtidigt ett gravvalv för ätten. Likt flera andra kyrkor har Dalby kyrkas fönster förstörats under 1700-1800-talen. Framför sydportalen stod fram till år 1902 ett vapenhus i två våningar som möjligen uppfördes under medeltiden. Dock tillkom övervåningen först år 1845 och inrymde då ett sammanträdesrum. Även kyrkan interiör har genomgått ett antal restaureringar, främst 1845-46, 1901-1902 och 1958-59. Vid restaureringen 1958 frilades och dokumenterades kyrkans medeltida kalkmålningar. Troligen är målningarna utförda på 1480-talet av Albertus Pictors verkstad. Vid restaureringen 1901-02 lades det nuvarande yttertaket med svart skiffer och vågbandsmönster i rosafärgade stenplattor. De två takryttarna med plåtklädda spiror är från samma tid (Blent 1997).

Under 1680 avbildades Dalby kyrka av Erik Dahlberg vilket ger en närmare inblick i hur den medeltida kyrkan sett ut (figur 2). På avbildningen syns en äldre, öppen, klockstapel väster om kyrkan, utanför bogårdsmuren. Klockstapeln är omringad av ett antal större stenar. Kyrkobyggnaden har även en utbyggnad centralt på norra långsidan. Sannolikt är detta sakristian som avtecknats. På kyrkans tak finns även under 1600-talet två takryttare inte helt olika dagens. Däremot är takryttarna spegelvända i jämförelse med de nuvarande då den högre av dem sitter ovan den östra korgaveln och den lägre på takets västra sida. Det framgår ej av källorna när dessa äldre takryttare togs ner. Kyrkan avbildades även 1846 av Ihrfors, här syns inga takryttare däremot finns det smalare koret med liksom det senare rivna vapenhuset (figur 3).

Figur 2. Dalby kyrka avbildad 1680 av Dahlberg. Kyrkan sedd från nordväst. Här har kyrkan två takryttare likt dagens kyrka. En äldre föregångare till dagens klockstapel stod väster om kyrkan, utanför bogårdsmuren. Till skillnad från dagens klockstapel utgjordes den av en öppen klockbock. Bild från Norberg 1956.

Figur 3. Dalby kyrka avbildad av Ihrfors 1846. Kyrkan sedd från söder. Här syns det smalare koret som ska ha uppförts 1659 samt vapenhuset som revs 1902. Vid denna tidpunkt saknade kyrkan takryttare. Bild från Norberg 1956.

Syfte, metod och genomförande

Åskskyddet vid Dalby kyrka och klockstapel behövde kompletteras genom nedläggande av ny ringledare samt jordplåtar runt kyrkobyggnaden. Balingsta pastorat sökte därför tillstånd för kompletteringen genom anläggande av ringledare på minst 0,3 m djup, runt kyrkan. Cecilia Wannfors var projektledare för arbetet. Arbetet utfördes av Öjdahl Entreprenad AB och Wikmans el.

Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet.

Det arkeologiska arbetet omfattade övervakning av schaktsträckan runt om kyrkobyggnaden och klockstapeln. Dokumentationen gjordes genom planritning, beskrivningar samt foton. Fältarbetet genomfördes 2016-09-19 – 2016-09-20. Markarbetet utfördes med en liten grävmaskin. Schaktbredden var 0,3-1,2 m och djupet 0,3-0,5 m

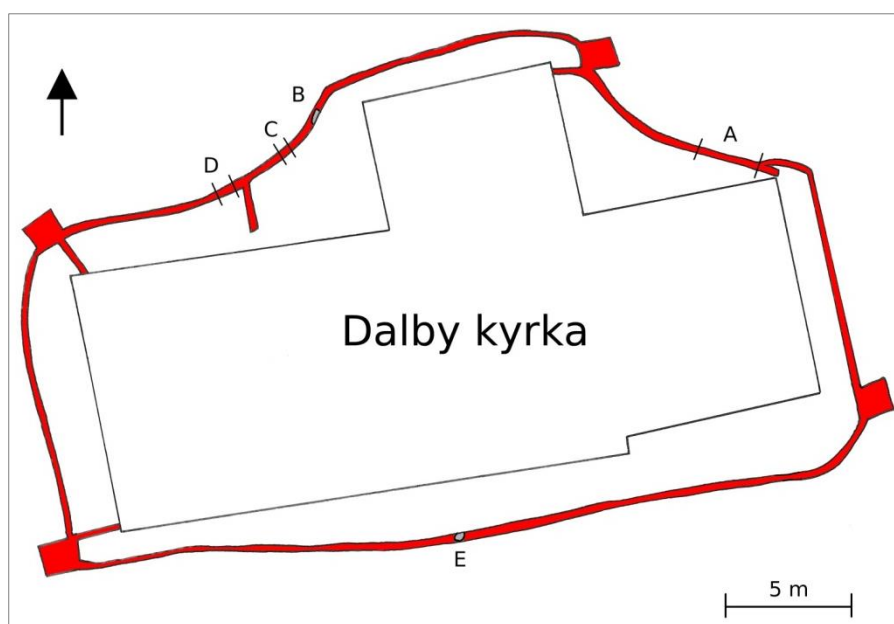

Figur 4. Pågående schaktningsarbeten vid Dalby kyrka i september 2016. Foto mot N-NÖ.

Undersökningsresultat

Kyrkan

Huvuddelen av schaktet förlades i gräsytor. Lagerföljden var den samma runt hela kyrkan med grästorv och matjord överst, ca 0,1 m tjockt. Överst låg grästorv och matjord, ca 0,1 m tjockt. Därunder fanns ett brunt, humöst, sandblandat siltlager. Detta fanns ned till schaktets botten. Längs hela schaktsträckan fanns ställvis större och mindre inslag av tegelkross och kalkbruk. I schaktet påträffades fem partier med äldre lämningar (figur 5).

Figur 5. Plan över Dalby kyrka med schaktet markerat i rött. Längs fem partier, A-E, påträffades äldre lämningar i schaktet. Skala 1:300.

A. Murrest. Vid korgavelns norra del påträffades i schaktet fyra gråstenar med kalkbruksrester på (figur 5). Stenarna låg längs en 2,5 m lång sträcka. Stenarna låg direkt under grästorven och var ca 0,25-0,3 m stora (figur 6). Stenarna och kalkbruket tolkas som resterna av en delvis borttagen mur där endast det undre skiftet fanns kvar. Kalkbruket låg fortfarande mot stenarna och tillsynes på ursprunglig plats.

Figur 6. Murresterna A fanns vid korets norra sida och bestod av gråsten och kalkbruk. Foto mot SÖ.

B. Sten. Vid sakristians västra sida fanns en större, ca 0,6 m stor, sten ca 0,15 m under mark (figur 5). Intill denna fanns i den nordvästra schaktkanten en mindre sten, ca 0,2 m stor. Möjligen utgör stenarna raseringsmaterial alternativt rester av en mur.

Figur 7. Strax väster om sakristian fanns i schaktet en 0,6 m stor sten samt en 0,2 m stor sten i schaktkanten. Foto mot NÖ.

C. Raseringsmaterial. Väster om sakristian fanns en koncentration av tegelbitar, tegelkross och kalkbruksfragment i schaktbotten (figur 5 och 8). Dessa tolkas som raseringsmaterial.

Figur 8. Väster om sakristian påträffades raseringsmaterial (C) i schaktets botten.

D. Raseringsmaterial. Längs långhusets norra sida fanns i schaktbotten en större, 0,4 m stor, sten samt 4-5 mindre gråstenar, ca 0,1 m stora (figur 5 och 9). På stenarna fanns rester av kalkbruk. Ingen fortsättning syntes i schaktkanterna. Tolkas som raseringsmaterial.

Figur 9. I schaktet längs långhusets norra sida framkom raseringsmaterial i form av gråsten och kalkbruk. Foto mot Ö.

E. Sten. En större flathuggen sten, ca 0,4 m stor, påträffades i schaktet söder om långhuset (figur 5). Stenen låg ca 0,25 m under mark. Eventuellt härrör den från det numera rivna vapenhuset(figur 2).

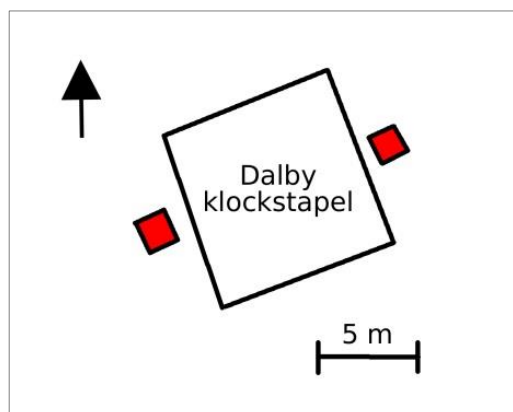
Figur 10. Söder om långhuset påträffades en flathuggen sten i schaktet. Möjligen har den hört till det rivna vapenhuset. Foto mot NÖ.

Figur 11. Schaktet längs långhusets södra sida. Foto mot Ö.

Klockstapeln

Två schakt grävdes vid klockstapeln för nedläggning av plåtar med anslutning till befintlig nedledare (figur 12). Ett schakt förlades på klockstapelns östra sida och ett på den västra. Schakten grävdes 1,2x1,2 m stora och 0,5 m djupa. Överst i schakten fanns grästorv, ca 0,1 m tjockt, och därunder ett grått, siltblandat lerlager som fanns ned till schaktens botten. I det östra schaktet fanns inget av arkeologiskt intresse. I det västra framkom i botten en rad med tegelstenar, troligtvis ligger de ovan en äldre elledning.

Figur 12. Plan över Dalby kyrkas klockstapel med de två schakten markerade i rött. Skala 1:400.

Klockstapeln vid Dalby kyrka i september 2016. Foto mot NÖ.

Figur 14. Schakt för plåt på klockstapelns östra sida. Foto mot V.

Figur 15. Schakt för plåt på klockstapelns västra sida. Här framkom i schaktens botten en rad med tegelstenar som sannolikt ligger ovan en äldre elledning. Foto mot S.

Slutord

I schaktet som grävdes för ny ringledare runt Dalby kyrka påträffades längs fem partier äldre lämningar. Vid korgavelns norra del påträffades fyra gråstenar med kalkbruksrester på (A). Stenarna och kalkbruket tolkas som resterna av en mur, möjligen en delvis borttagen sådan. Vid sakristians västra sida fanns en större, ca 0,6 m stor, sten samt en mindre sten, ca 0,2 m stor (B). Möjligen utgör dessa raseringsmaterial. Vidare påträffades två partier med raseringsmaterial, en vid sakristians västra sida (C) bestående av tegelkross, tegelbitar och kalkbruk, samt en vid långhusets norra sida bestående av gråstenar och kalkbruk (D). På kyrkobyggnadens södra sida fanns i schaktet en flathuggen sten (E) som möjligen kan härröra från vapenhuset vilket revs 1902.

Vid schaktningen för plåtar vid klockstapeln påträffades inget av arkeologiskt intresse.

Administrativa uppgifter

Plats: Dalby kyrka, Dalby socken, Uppsala kommun, Uppsala län.

Fornlämningstyp: Kyrkotomt.

Undersökningstyp: Arkeologisk schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Markarbeten i samband med komplettering av åskskydd.

Uppdragsgivare: Balingsta pastorat.

Fältarbetsperiod: 19-20/9 2016.

Upplandsmuseets projektledare: Emelie Sunding.

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-546-2014.

Upplandsmuseets projektnummer: 8492.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-3687-14, 2014-06-13.

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd påträffades.

Referenser

Blent, K (red). 1997. *Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län*. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuseet och Uppsala stift.

Bonnier, A. C. 1987. *Kyrkorna berättar – Upplands Kyrkor 1250-1360*. Upplands fornminnesförenings tidsskrift 51. Uppsala.

Norberg, R. 1956. *Dalby kyrka*. Kyrkobeskrivning. Upplands kyrkor 76. Uppsala.